

Резервни пешадиски мајор **ПАВЛЕ БАБАЦ**

НЕКИ ТАКТИЧКИ ПОСТУПЦИ ГРУПЕ АРМИЈА „Е“ ПРИ ПОВЛАЧЕЊУ 1944 ГОДИНЕ

(Маневровање борбеним групама и штабовима и маршевски поредак)

Када је у октобру 1944 године немачка Група армија „Е“⁽¹⁾ била приморана на повлачење из Грчке и Албаније, на нашој територији наишла је свуда на јак отпор. Да би што боље обезбедили главнину снага, Немци су посебну пажњу посветили осигурању бокова. Заштита левог бока, западно од Дрине и Лима, поверена је Другој оклопној армији, а десног бока, источно од Вардара и Мораве, Армиској групи „Фелбер“. Обе те бочне групе требале су добити обилну помоћ позадинских јединица и сателита. Налазећи се и поред тога у веома неповољној ситуацији пред јаким нашим и савезничким снагама, Штаб Групе армија „Е“ био је приморан да предузима и друге специјалне оперативно-тактичке мере. Између осталог Штаб је брзим превозним или преносним средствима упућивао позадинским јединицама појачања у виду здружених одреда, такозваних „борбених група“, а исто тако слао је комплетне више оперативне штабове за руковођење претстојећим сложеним и осетљивим операцијама. Под тако припремљеном заштитом Немци су приступили специјалној организацији маршевских колона надајући се да ће успети да се некако извуку и пробију до границе Рајха.

Маневровање борбеним групама

Немачке позадинске јединице, разасуте по већим утврђеним насељеним местима или важним географским објектима на правцу повлачења, имале су задатак да отсудно бране та места и оближње комуникације. Оне су биле састављене од полициских и саобраћајних јединица и сателитских снага, као и од оних оперативних јединица које су се налазиле иза фронта ради заштите позадине. Када је требало обезбедити повлачење оперативних снага, Немци су позадинске јединице појачавали. Та појачања упућивана са фронта називана су, према својој јачини, пуковским или дивизиским „борбеним групама“, са додатком имена команданта који је њима командовао. „Борбене групе“ обично су формиране на даљој територији на којој је војно-

1) Скраћено ГАЕ.

политичка ситуација то дозвољавала. Али, било је случајева када су околности налагале већу брзину акције, те су „борбене групе“ формиране од јединица са чела маршевских отступних колона. (Оба та начина примењивала је ГАЕ у повлачењу преко Косова, октобра 1944 године.) Када се „борбена група“ формирала на удаљенијој просторији била је обично следећег састава: најбољи штаб једног од пешадиских пукова, два до три пешадиска батаљона (физиљирска, гренадирска, извиђачка), један артиљериски дивизион, дивизиске тенковске и противтенковске јединице и остале помоћне јединице. За брзо пребацивање тих „борбених група“ употребљавана су сва дивизиска расположива или придата превозна средства, железнице и транспортни авиони. Тако су, на пример, пуковске борбене групе „Хардт“ и „Бургемистер“ формиране по наређењу немачког команданта Југоистока, почетком октобра 1944 године у Албанији, да би се пребациле у рејон Краљева, где је за нацисте била веома неповољна ситуација. Обе групе формирао је 21 армиски корпус из 181 и 197 дивизије. Борбена група „Хардт“, названа тако по њеном команданту, била је састављена од два батаљона 522 пешадиског пука, артиљериског дивизиона 222 пука дивизиске артиљерије и разних других помоћних јединица. Она је маршем на аутомобилима хитно упућена из Скадра преко Призрена и Косовске Митровице ка Краљеву, са задатком да тамо појача отпор 34 армиског корпуса који је он пружао нашим и совјетским снагама²). Борбена група „Бургемистер“ била је такође састављена од два пешадиска батаљона, артиљериског дивизиона и помоћних јединица. Она је из Елбасана пребачена камионима до Бродског, а одатле железницом за Краљево, са истим задатком као и група „Хардт“³). У Грчкој је била формирана дивизиска борбена група „Родос“, састављена од гренадирског пука „Родос“, артиљериског дивизиона, извиђачког и пионирског батаљона и других мањих јединица. Ова дивизиска борбена група, због озбиљности ситуације у Банату, крајем септембра 1944 године, пребачена је транспортним авионима из Атине у Панчево, са задатком да појача одбрану немачких јединица на Тиси. Друга дивизиска борбена група формирана у Метохији, названа „Скендерберг“, била је састављена од јединица раније 21 сс дивизије „Скендерберг“ и 4.000 немачких морнара доведених из Грчке у Призрен, а њом је командовао генерал Фицман, дотадашњи командант полиције у окупираној Грчкој. Група је добила задатак да штити леви бок ГАЕ за време њеног повлачења Вардарско-ибарским операциским правцем, као и да успостави везу са одвојеним 21 армиским корпусом који се повлачио из Албаније. Овој групи супротставиле су се јединице Главног штаба за Космет, 3. црногорска дивизија 2 ударног корпуса и јединице НОВ Албаније.

Поред пуковских и дивизиских борбених група које су упућиване из даљине, било је и група које су због потребе за брзом интервенцијом упућиване са чела маршевских колона. Ево једног

²) Историјат 181 дивизије, Док. бр. 25/4, к. 73, ВИИ.

³) Историјат 297 дивизије, Док. бр. 17/4, к. 74, ВИИ.

примера. По ослобођењу Ниша и спајању⁴ наших и совјетских снага на Великој Морави код Плане, Групи армија „Е“ пресечен је Вардарско-моравски операциски правац те је била приморана да настави повлачење само Вардарско-ибарским правцем. Излазећи из Качаничког Теснаца, у другој половини октобра 1944 године, њен десни бок је био угрожен наступањем 13 корпуса НОВЈ и 2 бугарске армије долином Топлице и Јабланице према Косову. Штаб ГАЕ хитно је са чела колоне од једног пешадиског пука, артиљериског дивизиона, чете тенкова и других мањих јединица⁴) формирао борбену групу „Лангер“, која је 15 октобра из Качаничког Теснаца преко Приштине хитно пребачена ка Куршумлији са задатком да овлада преполачким положајима, прикупи разбијене делове 7 сс дивизије и задржи нагло надирање наших и бугарских јединица до доласка појачања — нових борбених група истог састава под називима: „Шолц“, „Волдау“, „Кригхоф“ и др.

Све те борбене групе, под командом одабраних штабова, састављене од најбољих јединица и добро наоружане, биле су у стању да на разном земљишту и по сваком времену укажу помоћ угроженим посадама, да прихвате потиснуте делове и да колико-толико обезбеде пролаз преко осетљиве или угрожене територије, да створе потребно време и одрже положаје до доласка маршевских колона. Оне су претстављале срж борбене моћи оних јединица које су их формирале. Али, те групе имале су и својих слабости, од којих је најбитнија била разноврсност њиховог састава. За координирано дејство групе, састављене од разних међусобно недовољно увежбаних јединица, били су неопходни безусловна дисциплина, добар избор борачког и командног састава, као и непрекидно и чврсто руковођење, — а то све Немци нису увек успели остварити. Сем тога, мада су таквим саставом групе и њеним изненадним појављивањем из удаљених крајева донекле отежали рад нашој обавештајној служби у погледу идентификовања њихових јединица, оне нису, из истих разлога, биле у стању да се брзо сналазе на непознатом земљишту, што је претстављало нове тешкоће не само за командовање него и за шире захвате у оквиру борбених дејстава. Ако томе додамо огромну виталну снагу наших јединица и ратном праксом доказану способност партизана да се брзо прилагоде свима врстама непријатељског дејства и да га надиграју и у тактичком и у оперативном погледу, онда о неком већем успеху борбених група на нашем ратишту не може бити речи. То је потврдио и сам развој догађаја.

Маневровање штабовима

Маневровање штабовима најчешће је било уско повезано са маневровањем борбених група. Немци су сматрали да ће обједињеним командовањем над тим групама и осталим снагама на угроженом делу војишта брзо прикупити, средити и организовати разбијене или ра-

⁴) Изјава пуковника Лангера, Док. бр. 61/3, к. 70—2, ВИИ.

суте јединице, успоставити ред и створити нова жаришта отпора у општем расулу које је било на помолу. Због тога су немачки штабови (од штаба дивизије до штаба корпуса) били обучени тако да се по указаној потреби могу у комплетном саставу брзо пребацили на било који део фронта да би преузели команду над разбијеним јединицама и руковођење операцијама у разним оперативно-тактичким ситуацијама. Обично је то био онај штаб са удаљене територије који је тренутно био најмање ангажован борбом. Он би до места употребе био пребациван брзим превозним средствима, најчешће транспортним авионима. Како је то у пракси изгледало, најбоље ћемо видети из неколико примера.

Почетком септембра 1944 године, када је немачки штаб Армиске групе „Фелбер“ припремао одбрану на источним границама Србије и Војводине, пребачен је авионима са острва Крита у Београд корпусни штаб тврђаве Крита са немачким генералом Милером на челу. Овом штабу, који је носио званичан назив „Генерална команда Милер“⁵⁾, било је наређено да под своју команду преузме део снага Армиске групе „Фелбер“, које су се налазиле или пристизале као борбене групе на отсеку фронта од Ниша до Београда, са задатком да обједини њихов отпор и спречи надирање совјетских снага и њихово спајање са јединицама 13 и 14 корпуса НОВЈ.

По изненадној капитулацији Бугарске пребачен је 10 септембра 1944 године из Грчке у Скопље дотадашњи штаб команданта окупиране Грчке са генералом Сајерленом на челу. Његов је задатак био да обједини команду над свима немачким позадинским јединицама у Македонији, као и над оним борбеним групама које су хитно пребачене из Грчке и Албаније (пуковске борбене групе „Папст“, „Гулман“ итд.), да разоружа бугарске јединице и да заузме све важније војно-географске објекте како би покушао онемогућити да то уради Народнослободилачка војска. То је био врло значајан задатак у циљу обезбеђења претстојећег повлачења ГАЕ из Грчке.

Из Грчке је одмах по ослобођењу Београда транспортним авионом превезен у Срем и комплетан Штаб 68 корпуса, са задатком да преузме команду над свима нацистичким и сателитским снагама и да организује најпре прихват разбијених немачких јединица у Београдској операцији, а затим — до доласка појачања — да спречи надирање наших јединица кроз Срем. Поред осталог, и тим брзим маневровањем штабом Немци су успели да привремено стабилизирају ситуацију на Сремском фронту, а наше јединице морале су зато појачати своје напоре у операцијама за коначно ослобођење земље.

Маневрујући припремљеним вишим војним штабовима, Немци су повећали своју безбедност приликом повлачења нашом територијом. Да нису тако радили, највероватније, не би могли, на пример, пружити јачи отпор јединицама НОВЈ на Сремском фронту или се на осталим угроженим операциским зонама извући из веома тешких ситуација и привремено одгодити заробљавање или уништавање

⁵⁾ Изјава генерала Фелбера, стр. 29, Док. бр. 1/2, к. 70 б, ВИИ.

појединих већих формација. Поред користи које су Немци имали од маневровања штабовима, појављивали су се при томе и извесни недостаци. Лакши део посла претстављало је за те штабове да се упознају са земљиштем, да изаберу и да бране кључне објекте у дотичној оперативно-тактичкој ситуацији. Много теже било је упознати се са квалитетима и могућностима потчињених штабова и команди, борбеном способношћу и моралом јединица, па у вези с тим одлучити коме и какве задатке поверавати. Укратко, комплексно познавање људи, тај значајан чинилац у руковођењу, било је потпуно занемарено. То се често знало тешко осветити, али Немци нису имали другог излаза, те су тежили да до максимума искористе оне позитивне стране које им је пружало маневровање штабовима.

Организација маршева

Поред наведених маневара борбеним групама и руководећим штабовима, Немци су на специјалан начин организовали отступне маршове већих јединица. Они су на то били приморани, јер су рачунали са јаким отпором и разним другим препрекама у повлачењу и тежили да своје губитке сведу на што мању меру. Све колоне биле су састављене тако да је бојна готовост имала предност над удобношћу маршевања: оне су на месту или у покрету биле обезбеђене са чела, са зачелја и са оба бока сталним и покретним побочницама. Претходнице су ради лакшег савлађивања отпора биле састављене од мото-механизованих јединица (пешадије, артиљерије, инжињерије и тенкова), а инжињерске јединице су биле снабдевене и најнужнијим грађевинским материјалом за хитне оправке онеспособљених саобраћајних објеката. Поред тога, у претходницама су се налазиле и полициске јединице које су имале задатак да принудом окупљају радну снагу за уклањање разних препрека. Ради веће сигурности и због честих ноћних партизанских напада они су, начелно, вршили дневне маршове. Да би се угрожени простор савладао за што краће време, дужина дневних маршева требало је да износи до 30 километара. Застанци и преданци морали су бити сведени на најмању могућу меру. Значајно је уочити да су Немци ради веће покретљивости сав сувишан материјал уништавали, а снабдевање се вршило из складишта која су се налазила на правцима повлачења: у Скопљу, Косовској Митровици, Рашкој, Краљеву, Пожези, Ужицу и Вишеграду. Све колоне, одвојене или у саставу маршевског поретка по дубини, биле су дужне да притекну у помоћ свакој суседној јединици која би била нападнута. Зато су се наше јединице, после савлађивања немачких побочница, често сукобљавале и са јединицама из маршевских колона које су притицале у помоћ свом осигурању и прихватале борбу до доласка других појачања. Немачке оперативне јединице, јачине армиског корпуса од две до три дивизије, већином су биле приморане да маршују једним путем због ограничене комуникативности територије преко које су се повлачиле. Због тога је дубина њихових колона била велика, а обезбеђење бокова, због непрекидних и врло активних

офанзивних дејстава партизана, врло тешко. Да би бар донекле решили проблем обезбеђења бокова, Немци су примењивали доста редак и необичан начин маршевања. Цео дугачак маршевски поредак јединица армиског корпуса на једном путу, са великим бројем побочница удаљених од 2 до 6 километара, личио је по своме облику на издужену елипсу. Кретање нису почињале јединице на врху елипсе, као што би било природно, већ оне са зачеља, тако да су за то време све остале јединице у елипси уствари биле непокретне. Јединица која је дотада била у улози заштитнице повлачила би се постепено са својих положаја, свијала се у колону и маршевала дужим пречником елипсе под заштитом свих јединица. По избијању на чело она би прошла распоред дотадашње претходнице и продужила наступање ка одређеном циљу, преузимајући улогу претходнице. По извршеном задатку заустављала би се и обезбедила заузето земљиште, уступајући улогу претходнице следећој јединици која је пристизала са зачеља. Тако се постепеним напуштањем земљишта на зачељу заузимало земљиште на челу, али је то било веома споро да би се могла огарантовати већа сигурност. На исти начин повлачиле су се и побочнице, свијајући се у колоне на зачељу, док су новообразоване претходнице упућивале и нова бочна осигурања. Свака колона за време кретања била је обавезна да, у случају потребе, укаже помоћ побочницама. Због наших непрекидних напада врло често је у пракси долазило до потребе за том помоћи, нарочито кад би сталне побочнице биле потпуно уништене. Тако је, на пример, било у долини Лима кад је 22 српска дивизија одбацила побочнице немачке 22 гренадирске дивизије у рејону Бијелог Поља, угрожавајући јаком артиљериском ватром са погодних висова бокове колона у покрету. Разуме се да су таква задржавања успоравала и онако веома споро кретање унутар елипсе.

Као пример како су Немци изводили такве маршеве приказано ћемо повлачење 21 армиског корпуса такозваним „светло-плавим правцем“ из Албаније преко Црне Горе долином Таре и Лима према Вишеграду. Повлачење се одвијало по једном путу којим су се заједно кретале 181 и 297 дивизија, поред великог броја разних других мањих јединица и хиљаде возила. Кад је даље извлачење тога корпуса, због одлучних напада нашег 2 ударног корпуса, било готово онемогућено, Штаб Групе армија „Е“ упутио му је упомоћ 91 армиски корпус (22 и 41 дивизију, две тврђавске бригаде и већи број разних других мањих јединица). Оба корпуса спојила су се 18 децембра 1944 године на Тари код Мојковца, тако да су се отада па до краја јануара 1945 године заједнички извлачила примењујући поредак у облику елипсе. На северу се налазила 41 дивизија с обе стране комуникације од Добруна, тј. од Вишеградског мостобрана до Пријепоља. Око Пријепоља, веома важног војногеографског објекта и саобраћајне раскрснице на коју је непрекидно вршила притисак наша 37 санџачка дивизија, налазиле су се две тврђавске бригаде. Од Пријепоља до Бијелог Поља обезбеђење је вршила 22 гренадирска дивизија; од Бијелог Поља до Мојковца 297 дивизија, а од Мојковца до Подгорице

181 дивизија са осталим мањим јединцама⁶). Све те јединице биле су у борбеном распореду источно и западно од правца отступања на дужини око 150 километара и ширини од 5 до 10 километара. Под притиском нашег 2 ударног корпуса најпре су се са зачеља повлачили пукови 181 дивизије, а затим остале дивизије, тако да се њихов распоред постепено мењао, те је 181 дивизија 24 децембра избила на чело. За њом је наилазила 297 дивизија и тако се то даље одвијало све до пред крај јануара 1945 године. Због непрекидних снажних напада наших снага кретање Немаца било је отежано и знатно успорено. Они су поменутих 150 километара пута прешли за око месец дана, што значи да су просечно прелазили по 5 километара дневно. Дакле, и поред свих предузетих мера, ишли су веома споро. Немци су додуше постигли релативно највећи степен сигурности својих колона, али уз велики губитак времена. Због спорости у кретању били су дуже изложени нашим ударцима, што је несумњиво повећавало њихове губитке у људству и материјалу, иако су баш то желели да избегну или умање. Под непрекидним нападима 3 црногорске, 37 санџачке и 22 српске дивизије, као и Приморске оперативне групе, кретање Немаца је било још више успорено услед самог начина отступања у облику елипсе а и због тешко пролазног земљишта и елементарних непогода (зимско доба године). По свему судећи, Немци су погрешили што су примењивањем елипсе својој сигурности подредили све остале чиниоце, који су, управо супротно томе, захтевали да се највећом брзином стигне до Сремског фронта. То потврђује и командант Групе армија „Е“, генерал Лер, у својој изјави после рата, у којој истиче велики губитак времена у Црној Гори, желећи вероватно да тиме оправда своју неактивност на Сремском и Барањском фронту.

⁶) Дневник мајора Бем-а, у ВИИ.